

RYBÍM SVĚTEM, VRANÍM OKEM

PAVEL VRÁNA

Ing. PAVEL VRÁNA, Ph.D.
Ichtyolog sekretariátu Rady Českého
rybářského svazu, z. s.

Celý svůj život jsem zasvětil rybám a krom občasného koketování s uměním jsem „netrpěl“ jinými zálibami. Již od střední školy jsem směřoval k plné ichtyifikaci (zrybnění) a občas se po očku sledoval, zdali mi již nerostou blány mezi prsty či žábry za uchem. Jsem ichtyokrat a tak je mi vlastně blízké moje zaměstnání i vzestup hladiny světových oceánů.

Budu otevřený, co se týče současného stavu ochrany vodních živočichů a především ryb, jakožto vlajkových druhů:

PROBLÉM MÁ JMÉNO *RES NULLIUS*

Ryba je dle výkladu orgánů ochrany přírody věcí ničí, věcí bez pána. Je-li ryba usmrcena z nedbalosti, například při vodohospodářské havárii, pak nikomu nevzniká škoda. Ani rybářům – ale to bych snad ještě dovedl pochopit, neboť z přísně právního hlediska opravdu nejsme často schopni odlišit, kterou rybu jsme vysadili a která se v řece narodila. Ale dokonce ani státu – a to je opravdu zvláštní. Je to věc, se kterou se nemohu nikdy smířit. Důvodem není jen fakt, že mám ryby rád, ale také fakt, že tento výklad nemá v naší legislativě žádnou podporu (opravdu, o rybě jako věci ničí se tam nikde nepíše). Jedná se o svévolný výklad, který vyhovuje mnohým pachatelům nepravostí, ale rybám ani občanům našeho státu rozhodně nesvědčí.

KDO JE TADY DOMA?

Myslím, že nikdo nepochybuje o tom, že naše původní druhy do naší přírody prostě

patří. Problém nastává, máme-li definovat, kdo tu je a není původní. Musel sem dojít, doletět nebo doplavat sám? A před kolika roky? Kdo je starousedlík a kdo migrant? Mají oba stejné právo na život? Co když jeden utlačuje druhého? S balíčkem rozdaných karet navíc nepěkně míchá globální změna klimatu. Řada původních druhů mizí s tím, jak se mění klima, jiné druhy by rády obsadily jejich místo, ale zatím je hubíme jako nežádoucí. Myslím, že právě toto je takové bolavé místo ochrany přírody – vlastně nevíme, jestli náhodou nebojujeme proti přírodě, a tak trochu s větrnými mlýny.

Člověk už toho ukvapenými rozhodnutími pokazil celkem dost. Zapamatoval jsem si slova jednoho japonského řemeslníka, který říkal: „Vždycky máme možnost volby. Jít s přírodou, nebo proti ní. Obě cesty jsou možné. Ta druhá nás stojí podstatně více sil.“ No a to je možná princip fungování přírody. Minimalizace výdajů energie, snaha o harmonické zařazení do procesů, které běží kolem. Člověk z tohoto řádu vybočuje za cenu extrémních nákladů a u nás v Evropě tomu vždy nasadíme korunu. Tvrdošijně děláme výpady určitým směrem, podle momentálních nejnovějších vědeckých poznatků, v zájmu pokroku lidstva a světlejších zítřků, abychom se o pár let později vraceli na výchozí stav se sklopenými ušima a platili plnou vysokou cenu i s úroky.

V našich podmínkách jsou dnes hlavním problémem karasi stříbřití a střevličky východní. Dříve je po slovení rybníka rybáři zasypali páleným vápnem, zašumělo to

Res nullius. Foto Pavel Vrána

Vrtěti tokem. Foto Pavel Vrána

a s invazním druhem byl amen. Dnes nic podobného není možné a jejich likvidace také ne, najednou se každý zajímá o to, zda to rybu nepálí a zda umírá důstojně (přitom co se děje s rybou v turbíně hydroelektrárny nikdo nezkoumá). Osobně si myslím, že na hrubý pytel platí jen hrubá záplata a chceme-li zabránit množení těchto druhů, jsou nutná poměrně radikální opatření. Dalším problémem je šíření invazních hlaváčů, kteří se díky přísavnému terči mohou „přísát“ na loď a cestovat s ní proti proudu. Navíc jim pro život nesmírně svědčí těžký kamenný zához, který se tak hojně využívá k regulaci našich řek. Nechceme-li omezit lodní dopravu, bude zde každá rada drahá, běžné prostředky na hlaváče neplatí a nezbyvá než doufat, že se na ně postupně zaměří rybožraví predátoři nebo že je zreguluje nějaká nemoc či parazit.

VRTĚTI TOKEM

Když to přiblížím k mým oblíbeným řekám, zatímco jedna generace toky narovná, druhá je zpátky křiví, a tak se všechny generace lopotí jak za časů faraónových, aniž by jedna generace měla z práce té předchozí nějaký zvlášť dobrý pocit. Málem se chce říci, že kdybychom složili ruce do klína, možná bychom neudělali úplně špatně – protože zatímco my neděláme nic, příroda pořád na něčem pracuje a zpravidla to mívá lepší konec, než když něco vymyslí člověk. Například takový rybář byl u nás degradován do role vysazovatele rybích násad. Jenže – a tady je ten háček – vysazování násad má být třešničkou na dortu. Základem musí být přirozeně se reprodukcující populace původních ryb. No a kde jí máme vzít, je-li

tok ve špatném ekologicko-morfologickém stavu? Chybí nám trdiště, potravní plochy, úkryty/stanoviště, rybí školky, migrační prostupnost. Tohle všechno umíme jako rybáři dobře definovat, ale nemáme na to žádný vliv. Jediným „vládcem“ nad daným tokem je jeho správce, kterým bývá většinou některý z podniků Povodí. Ale jeho aktivity často směřují přesně opačným směrem: regulace toků, hydroenergetika, odběr surové vody, lodní doprava.

Řeka jako životní prostředí těch, kteří bez ní doopravdy neumí žít, tak stojí někde v koutku, s čepicí mezi koleny. Jeden by věřil, že tvrdé úpravy toků jsou věci minulosti a nyní již směřujeme výhradně ke světlým zítřkům, ale opak je pravdou. Stačí se podívat kolem sebe nebo se zaposlouchat do ódy pana prezidenta na průplavní spojení Dunaj-Odra-Labe. Člověk se ve své vrozené neskromnosti

napřed snaží vybudovat dobré bydlo co nejblíže toku (čím bohatší, tím blíže, pokud možno v záplavové oblasti a ještě načerno). Pak piští, že je tu zlá řeka, která svévolně vybřežuje a stáť že by s tím měl něco dělat, nejlépe je ochránit, tak hybaj, Anče, Kuba, hajnej, ať je tu nějaká hráz či co. No, chyba lávky, řeka už je taková, dynamická, a má-li zůstat řekou, jiná už nebude.

Betonová lobby jede podle vlastních pravidel a na zájmy ryb, rybářů i ochránců přírody z vysoka kašle stejným dílem, přičemž se dle potřeby zaklíná povodní anebo suchem. Tedy jednou a provždy – nebude-li v dobré kondici řeka jako taková, nebude v dobré kondici ani rybí obsádka. Zde vidím velkou příležitost spojit síly s ochranou přírody.

HYDROENERGETIKA ANEB: „A PŘECE SE (TURBÍNA) TOČÍ...“

Když vidím všechn ten zmar v oblasti vod, často bych si nejraději přivázal na krk mlýnský kámen, jak se to píše v pohádkách a skočil do tůně. Jen bych si pravděpodobně rozbil kušnu, protože vodu už většinou odvedla hydroelektrárna. Nejnovější trendy hovoří jasně: na každém jezu ne jedna, ale pokud možno hned dvě hydroelektrárny. „Semlít“ i minimální zůstatkový průtok. Tam, kde máme starou turbínu, dáme jinou, větší, s vyšší hltností. Pod rouškou zelené energie se rýsuje dravě kořistnický přístup: každá peřej bez jezu představuje příležitost, která hříšně leží ladem a je třeba jí patřičně využít. Čert vem rybáře, vodáka, rozličnou vodní žoužel i romantické vodopády – vždyť tady jde o byznys – při každém otočení turbíny příjemně cinkne mince. Budeme se zaklínat návazností na staré

A přece se točí. Foto Pavel Vrána

Upíři našich toků. Foto Pavel Vrána

mlynářské cechy, krýt dekrety na odběr vody, které nám před staletími vydal v osvětlené moudrosti císařpán, budeme harašit potřebou vyššího podílu zelené energie. To víte, hydroelektrárna, to je zlaté vejce. A zde se mi připomíná opět jedno východní moudro: „Všechno nakonec dobře dopadne. Nedopadlo to dobře? Tak to ještě není konec...“. Proto věřím, že i v této oblasti dojde ke zlepšení.

Co by nám v této oblasti opravdu pomohlo? Rozdělení výkupních cen energie podle skutečného „greeningu“, tedy podle toho, zda daná hydroelektrárna respektuje platné povolení k nakládání s vodami a dodržuje minimální zůstatkový průtok, zda má vybudovaný rybí přechod pro poproudovou a protiproudovou migraci ryb, zábranu proti vnikání ryb do turbíny, případně zda používá rybám přátelskou (fish friendly) turbínu. Tak by se rychle oddělilo zrno od plev, poctiví elektrárníci od nepoctivých, a jistě by došlo k mnohému kvalitativnímu posunu k lepšímu.

Za současného stavu se pak nepoctivcům „vyplatí“ riskovat, že možná dostanou nějakou směšnou pokutu od ČIŽP za nedodržení minimálního zůstatkového průtoku než riskovat, že budou muset platit velké penále za nedodání nasmlouvaného množství energie do sítě.

UPIŘI NAŠICH TOKŮ

Ne že by se snad jednalo o nějaký nový živočišný druh. Zjistili jsme, že se nám z některých toků voda prostě ztrácí, a to i na několik hodin. V takovém prostředí pak mohou prosperovat třeba lezci rodu *Periophthalmus*, kterým již dnes globální

oteplování umetá cestu k nám, ale našim druhům ryb to evidentně nesvědčí. Zatímco v létě nám škodí umělé zavlažování (počítali jste, kolik si vezme třeba golfový trávníček?), jinde jsou to technologické odběry (chlazení v průmyslu, ano, i odběry pitné vody) a naše řeky vysychají, v zimě se naopak může jednat o umělé zasněžování, které je schopné „vypít“ celý potok. Pak umrznou nejen ryby, ale i jejich potrava ukrytá mezi kameny. Na jaře těch pár rybích mrtvolek vezme jarní příval a rybáři pozdě zjistí, že mají potok prázdný.

Činnost rybářské stráže potvrzuje, že podobně jako upíři, provádějí odběratelé vody své nekalé rejdy především v noci. Co oko nevidí, to srdce nebolí a kde není žalobce, tam není soudce. Postihy jsou zřídka, zisky lákavé, tak proč to nezkusit, že?

Příslušné instituce by se měly zamyslet

především nad kumulativním efektem povolených odběrů. Klesne-li teplota pod nulu a všechny areály začnou najednou zasněžovat přímo z toků, nezřídka zbývá rybám pár hodin života. Jediným řešením je přirozená sněhová nadílka a v případě umělého zasněžování nádrží, do které bude voda jímána s předstihem v období, kdy je jí dostatek.

V případě letních přísůsků chce vodu každý – k legálním odběrům se přidají ty nelegální a najednou v toku neteče nic. V těchto obdobích by měly být dozorující orgány zvláště činné a bedlivě zkoumat rozsah užívání našich vod.

PLÍŽIVÁ SMRT

Hovořím o smyvu ornice z polí do našich vodotečí. Zatímco v průběhu bleskových povodní se řada našich toků nepřirozeně zahlubuje pod úroveň terénu, což snižuje osvit a s tím primární produkci, tůně a málo proudná místa se nám na řadě míst zanáší ornici, která je postupně splavována do toků. Zde vytváří na dně podivnou huspeninu, která hubí vše živé – ucpává každou mezeru ve štěrku, zanáší v mohutných vrstvách tůně, přičemž likviduje žádoucí skupiny hmyzu, ryb a jejich jiker, v rámci čilých anaerobních procesů produkuje toxické plyny a za vyšších stavů vody způsobuje zákal a ucpává rybám žábry.

Řešení podle mého představuje rozdělení půdních bloků, které máme největší v Evropě, povinný podsev u širokořádkých plodin, zvýšení počtu dobytčích jednotek a s tím spojené zapravování organické hmoty do půdy i změny skladby osevního postupu.

Plíživá smrt. Foto Pavel Vrána

Nezaprší a nezaprší. Foto Pavel Vrána

Zde je nutná spolupráce ochrany přírody se zemědělci a tvůrci dotační politiky EU i státu.

Velkou příležitost vidím také v regulované transplantaci vodních rostlin, zvláště na tocích, kde vymizely. Jejich schopnost čistit vodu, poskytovat potravu, úkryt či dokonce stanoviště je stále nedocenená...

NEZAPRŠÍ A NEZAPRŠÍ

Klimatická změna je tu a je tu rychleji, než jsme čekali. Podíl lidské viny na této změně si netroufám odhadovat. Nicméně sledují, že mnozí by za ní rádi někoho učinili zodpovědným. Často slyším dotazy novinářů: „Nepřší! Co s tím budete dělat?“ Jako by rybáři měli vozit vodu do potoků v cisternách. Je zde skupina lidí, kteří se modlí k betonu a věří, že je spasí přehrady. Já netvrdím, že žádné přehrady nepotřebujeme, ale mají rizika, o kterých by měli lidé vědět.

Předně, stejně jako člověk, i každá přehrada stárne. Na počátku je vodní ráj, na konci je takové vodní peklo. Na začátku je hojnost hospodářsky cenných ryb a čistá voda, na konci zbytky plevelných ryb v louži s tunami sedimentů. Nerudovská otázka, kam s ním? S tím sedimentem. Odbahnit rybník, to si umíme představit. A teď si vezmeme třeba údolní nádrž Orlík. Víte, kolik je na dně sedimentů? Metry. Kdybychom ji měli odbahnit, asi by na to padlo několik státních rozpočtů – a s ohledem na množství sedimentů asi i všechny ryby až do Prahy, protože ke konci by už z vypouštěné přehrady teklo jen bahno. Ale Orlík, stejně jako ostatní nádrže stárne! Jednou přijde doba, kdy budeme řešit, co dál. Dnes se

zde voda v létě začíná nepříjemným způsobem zelenat, co bude dál? Myslíte, že je to pohádka s dobrým koncem, že se to „samo“ zlepší? Každá přehrada je smlouva s čertem. Přijde čas, kdy si přijde pro duši. Pro duši naší řeky.

S tím, jak klesá množství srážek, mění se ředící poměr odpadních vod vypouštěných z čistíren odpadních vod ČOV. Na některých tocích kolem Prahy (odpusťte můj vrozený pragocentrismus) již dnes v letním období představuje odpadní voda z ČOV hlavní zdroj vody v potoce. Jaká může být její kvalita? Voda zbavená s odpuštěním trusu, organiky, říkejme tomu jakkoliv, najednou postrádá živiny potřebné k produkci bentického hmyzu, rostlin i ryb. Namísto toho obsahuje řadu stabilních chemických látek,

kteří čistírna nedokáže odbourat a tyto látky různě degradují a reagují spolu, přičemž vytváří nové komplexy s neprobádanými účinky. Jedno je jisté – řada léčiv má přímý vliv na ryby, vždyť jsou to obratlovci, ze kterých jsme kdysi dávno vzešli. Zde bych viděl velkou příležitost pro vědu a výzkum, právě sem by bylo dobré napnout mnohé síly.

RYBOŽRAVÍ PREDÁTOŘI JAKO MODLA

Zaměřím se teď na dvojici hlavních rybožravců, kterou tvoří kormorán a vydra. Popíšu, jak to vidím já a prosím, abyste si kvůli tomu nezvedali tlak, spíše to brali jako úvahu či příspěvek do pestré diskuze. Tedy: kormorána velkého bych s klidem nechal prohlásit na našem území invazním nepůvodním druhem. Naplňuje veškerá kritéria. Druhový název *sinensis* nám napovídá, že tu nebude úplně doma, vykopávky nám naznačují, že se zde zřejmě dříve nevykytoval, staré kroniky našich předků ani nenaznačují, že by v našich krajích pobýval masově a způsoboval nějaké zásadní škody na rybách. Ještě před 20 lety to byla ornitologická senzace, dnes hotová pohroma. Neříkám, že zde člověk nemá svůj díl viny: přelovení oceánů, zregulované toky. Nicméně, současný stav je srovnatelný snad jen s invazí mandelinky nebo bolševníku. Zde se občas ochrana přírody ohání tím, že nejde o invazní druh, protože k nám nebyl zavlečen uměle, člověkem. Ale to přeci není pravda! Taková definice je od základu špatná. Invaze přece často začínají tak, že někdo někam přemístí bez vyzvání

Rybožraví predátoři. Foto Pavel Vrána

Kdo je tady doma. Foto Pavel Vrána

a je lhostejné, zda přijde po svých, přijede na chlupatém poníkově nebo tankem. Podstatné je, že se objevuje náhle, zpravidla neznám, v neobvykle vysokých počtech a ohrožuje místní populaci.

Právě zde by bylo možné čerpat štědré dotace EU na regulaci invazního nepůvodního druhu...

A co vydra? Ta je bez diskuze původním druhem. Ale... Člověk odstranil prakticky všechny přirozené regulační mechanismy a nyní očekává, že si příroda sama poradí. Kéž by. Netvrdím, že vydra je zlá, dělá, co umí a dělá to dobře. Nicméně tvrdím, že nemůžeme koukat na to, jak se nám ztrácí celé populace ryb doslova před očima. Regulace početních stavů vyder je za současné situace nutná. Slýchám, že regulace vyder možná není, protože: *Populace vyder je cenná a zranitelná*. Ptám se, populace našich ryb cenná a zranitelná není? Kdo určí, který druh je cennější?

Také slýchám: *Tam a tam někdo zlý nastrožil na vydru železa, co hůř, nějaká nelidská zrůda na ní políčila jed. Jak kruté, to by se mělo přísně potrestat!* Ptám se, dali jste tomu někomu jinou, legální možnost regulace vydry méně bolestivým způsobem? Celý život věnujete odchovu ryb, pipláte si je od jikry po dvouročka a nakonec vám zbydou jen oči pro pláč (respektive šupiny na kamenech). Pocit člověka, který pouhý pozorovatel přírody nezažije. Budete pěstovat salát a mít radost ze slimáka? Nedojde vám s ním po čase trpělivost? Jestliže dnes lovec zastřelí vydru, je to nelegální, spáchá tím trestný čin a když ho chytí, dostane pokutu, přijde o všechny zbraně

(ve kterých má půl jmění), a nezřídka smysl života. Za dané situace nikdo nebude hazardovat. Železa či jed jsou rozhodně méně riskantním řešením. Ptám se ale, je tohle řešení a je to řešení, které jsme chtěli? Legální regulace chce povolení, zkušenost, čas a štěstí. Umožňuje nastavení limitů, zpětné kontroly a cílené regulace na klíčových místech – a to je cíl. Když to funguje v jiných státech, proč by to nefungovalo u nás?

Nastavme jasná pravidla managementu vydří populace, postavme se k tomu jako stát čelem. Máme-li problém, je třeba ho řešit a řešit ho společně. Odpusťte ten příměr, zdá se mi, že se zatím ve věci vyder tváříme trochu jako ty tři opičky, z nichž jedna nevidí, druhá neslyší a třetí nemluví. Tak alespoň že psát (zatím) mohu, i když příznávám, že pro některé ochranáře jsem již od nynějška opičák hodný lynčování...

BLÝSKÁ SE NA LEPŠÍ ČASY? TAK ROZHODNĚ...

Určitě. Je zde hmatatelný posun a velké možnosti do budoucna. Zájmy rybářů a ochránců přírody se při zachování zdravého rozumu musí nutně protínat. Myslím, že nejen já, ale i řada dalších rybářů se považuje za ochránce přírody. Potíž nastává ve chvíli, kdy se jedna nebo druhá strana začne domnívat, že má monopol na to, že ví jak na to. Pak začínají strkanice o to, kdo z koho a veškerá nepravost s tím spojená. Pamatuji doby, kdy vztahy mezi ochranou přírody a zemědělstvím připomínaly vleklou zákopovou válku. Jedna i druhá strana obviňovala tu druhou, že „tomu nerozumí“

a snažila se něco narafořit, tiše protlačit, zamotat do klíčkůk paragrafů, nebo vnutit násilím. Za vším tímto byl nějaký z mého pohledu těžko pochopitelný boj o moc, rozhodování, o to, který úřad bude co povolovat. Do těchto bojů se odmítám zapojovat a spíše hledám možnosti spolupráce, a tedy i lidi spolupráce schopné, ochotné a odborně způsobilé. Musím říci, že jsem jich ke své radosti našel celou řadu a jsou to lidé, kterých si velice vážím.

Paradoxně mi moc nevadí fanatici, kteří usilovně lobují za svůj hýčkaný a protěžovaný druh živočicha – ať je to rak, mlž, plž anebo rybožravec... Jsou mi vlastní svojí povahou, protože i já mám rád svoje ryby a v rámci reziduální objektivitě příznávám, že je mohu protěžovat na úkor všech ostatních živáků.

Co bych v této souvislosti u orgánů státní správy a ochrany přírody uvítal, je více pracovníků zaměřených právě na oblast ryb. Někdy zde těžko hledám partnera ke spolupráci. Dalším kamenem úrazu je pro mne vysoká fluktuace pracovníků AOPK ČR. Nevím, zda jsou na vině finance, vysoký (pracovní) tlak, vyhoření, či něco jiného. Podám si s někým ruku, těším se na spolupráci, přijdu příště a ejhle – onen člověk již tam nepracuje. Základem spolupráce je jistá míra stability, pevných vazeb. Jsou-li stále trhány a obnovovány, brzdí to rychlost našeho posunu k lepšímu.

Pozitivně hodnotím nedávno navázanou spolupráci ČRS s Povodím Vltavy a ČSOP při úklidu ÚN Orlik. Domnívám se, že taková akce je nejen obecně prospěšná, ale dává možnost setkání a navázání kontaktů napříč zájmovými organizacemi. Věřím, že ač se tento dobrý projekt rodí trochu za pochodu, může se z něj nakonec vyklubat dlouhodobější a širší spolupráce.

Celkově se domnívám, že jsme na dobré cestě, vidím plno věcí, které se v mém sektoru zlepšily a hlavně, které se ještě mají šanci zlepšit. Je třeba začít po malých kouscích, začít vždy u sebe, vést především děti k zodpovědnosti a osobnímu vztahu k přírodě. Tak na to jdou ve všech vyspělých státech a chrání tak vlastní budoucnost. Co totiž prospívá přírodě, prospívá v konečném důsledku nám všem.